

***НАВЧАННЯ І ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЯ ІНВАЛІДІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ
ВІЙНИ В УРСР У 1944 – 1947 РР.**

Стаття опублікована в часописі «Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Т.9. – 238 с. – С.61 – 65».

У статті на основі архівних документів висвітлюється діяльність керівництва радянської України з навчання і перекваліфікації інвалідів Вітчизняної війни в перші післявоєнні роки.

Ключові слова: інваліди Вітчизняної війни, соціальне забезпечення, навчання, перекваліфікація, працевлаштування.

Важливу роль у реінтеграції фронтовиків у активне соціальне життя відіграли навчання і перекваліфікація інвалідів Вітчизняної війни. Реінтеграція інвалідів відбувалася як в роки війни, так і в післявоєнний період. Багато покалічених фронтовиків після повернення додому не могли працювати на своєму довоєнному робочому місці. Вони потребували перекваліфікації шляхом набуття нової професії в спеціальних навчальних установах. Немало було таких інвалідів, яких мобілізували в молодому віці, які не встигли до мобілізації отримати яку-небудь кваліфікацію.

Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю розкрити соціальну політику щодо інвалідів Вітчизняної війни протягом 1944-1947 рр.

Досліджень істориків з даної проблеми недостатньо. Стаття В. Лібермана висвітлює такий важливий компонент соціального забезпечення покалічених військових як навчання і перекваліфікація, значний обсяг якого припадав на навчання при госпіталях [1].

Мета статті – аналіз і висвітлення продуктивності системи навчання і перекваліфікації інвалідів-фронтовиків.

Партійно-урядове керівництво приділяло багато уваги цьому питанню, оскільки ефективно його вирішення могло прискорити залучення інвалідів Вітчизняної війни до активної трудової діяльності. Формування мережі навчальних установ для інвалідів-фронтовиків розпочалось ще в роки війни. Ця система структурувалась у три рівні. Перший рівень навчання і перекваліфікації складався з курсів для інвалідів при евакогоспіталях, де вони могли здобути такі професії: швець, кравець, рахівник та ін. 28 лютого 1945 р. Наркомат охорони здоров'я УРСР спільно з Наркоматом соціального забезпечення УРСР ухвалили окремий наказ про організацію навчання в госпіталях для інвалідів Вітчизняної війни. А управління госпіталів НКОЗ УРСР направило в медичні заклади циркуляр, в якому визначались конкретні завдання з цього приводу [2, арк. 4].

Крім цього, в низці галузей народного господарства керівники підприємств організовували індивідуальне, бригадне і цехове навчання для інвалідів війни. Така форма навчання і перекваліфікації інвалідів-фронтовиків була наймасовіша і не потребувала додаткових коштів з бюджету соціального забезпечення. Вона складала другий рівень системи навчання і перекваліфікації фронтовиків.

Третій рівень системи навчання і перекваліфікації інвалідів Вітчизняної війни складали навчальні заклади Міністерства соціального забезпечення УРСР. Станом на 6.05.1947 р. там функціонували такі навчальні заклади: 1. Дворічна обліково-планова профшкола-інтернат для інвалідів Вітчизняної війни на 200 ліжко-місць у м. Харкові. До профшколи приймалися фронтовики віком від 17 до 40 років, які мали загальну освіту не нижче 6 класів середньої школи. Тут готували плановиків і бухгалтерів. 2. Дворічна сільськогосподарська профшкола-інтернат для інвалідів-фронтовиків на 190 ліжко-місць у м. Полтаві. Сюди приймали інвалідів віком від 17 до 40 років, які мали освіту не нижче 7

класів середньої школи. Профшкола готувала агрономів рільництва, садівників, зоотехніків. 3. Однорічна сільськогосподарська профшкола-інтернат для інвалідів Вітчизняної війни на 60 ліжко-місць в м. Сквирі, Київської області. Сюди приймали інвалідів віком від 17 до 45 років, які мали початкову освіту. Профшкола готувала бригадирів рільництва і тваринництва. 4. Однорічна виробнича профшкола-інтернат для покалічених фронтовиків на 100 ліжко-місць у м. Мукачів, Закарпатської області. До цього закладу приймали інвалідів з початковою освітою. Фронтовики здобували тут фах шевця, кравця, столяра меблів. 5. Дворічна профшкола-інтернат по підготовці до ВУЗів. Цей заклад було створено тільки для незрячих фронтовиків у м. Ніжині. Сюди приймали інвалідів віком від 17 до 35 років з освітою не менше 8 класів середньої школи. 6. Дворічна школа-інтернат по вивченню гри на баяні на 100 ліжко-місць в м. Одесі. До цього закладу приймали інвалідів, які втратили зір на фронті, віком від 17 до 30 років, що мали не менше 5 класів середньої освіти [3, арк. 112]. У наказі наркома соціального забезпечення від 6 серпня 1945 р. № 33 «Про організацію в м. Києві профшколи-інтернату з навчання гри на баяні інвалідів Вітчизняної війни, які втратили зір» підкреслювалося: «В результаті навчання могли б (інваліди-фронтовики) отримати таку роботу, де б вони могли проявити свої здібності, працювати продуктивно, отримувати від праці матеріальне і моральне задоволення» [4, арк. 18]. Але вже в 1946 р. цей заклад перевели з Києва в приміщення Одеського інтернату для інвалідів-фронтовиків. Таким чином, у подальшому заклад називався «Одеська школа гри на баяні для інвалідів війни, які втратили зір» [5, арк. 3].

Уряд від самого початку розгортання мережі закладів освіти і перекваліфікації для інвалідів Вітчизняної війни здійснював фінансування. Вже на 1944 р. по республіканському бюджету на працевлаштування і навчання інвалідів було виділено 760 тис. крб. По місцевих бюджетах на

працевлаштування і навчання інвалідів було заплановано видатки в сумі 1500 тис. крб. [6, арк. 65].

Про перелік професій, які отримували покалічені фронтовики в результаті навчання і перекваліфікації, йдеться в довідці завідувача відділом Наркомату соціального забезпечення Строннікової. В ній зазначено, що в мережі закладів навчання і перекваліфікації протягом 1945 р. інваліди війни здобували такі професії: тракториста, водій, зоотехнік, механік тракторів, комбайнер, агроном, рахівника, бухгалтер, плановик, городник, швець, кравець, інспектор, кіномеханік, бджоляр, працівник юстиції, зубний технік, рільник, калькулятор, механізатор, годинникар, слюсар-жерстяник, радіотехніка, ветсанітар [7, арк. 147]. Між іншим такі професії, як швець, перукар, кравець, бджоляр і сьогодні отримують українські інваліди у Всеукраїнському центрі реабілітації інвалідів [8, с. 6].

Однак, як засвідчують архівні документи, протягом 1944 – 1947 рр. система навчання і перекваліфікації функціонувала незадовільно. На 1945 р. Наркомат соціального забезпечення планував навчити масовим спеціальностям 29782 інваліди-фронтовики, але фактично станом на 1 вересня 1945 р. навчалось лише 9820, що складало 32,9 % від плану [9, арк. 148]. У деяких областях УРСР соцзабези не приділяли належної уваги питанням навчання і перекваліфікації інвалідів-фронтовиків навіть у 1947 р. Зокрема, протягом I кварталу 1947 р. у Сумській області райсоцзабези направили на навчання тільки 183 інваліди-фронтовики. А по деяких районах області (Ямпільський, Недригайлівський, Тростянецький) соцзабези не спромоглися направити на навчання жодного інваліда. На 1947 р. з бюджету області на навчання інвалідів було виділено 260 тис. крб. За I квартал соцзабези освоїли тільки 10 % цієї сум [10, арк. 50].

В цей період у справі навчання і перекваліфікації фронтовиків виявилось чимало недоліків. Партійно-урядова верхівка УРСР це усвідомлювала. У вересні 1945 р. РНК УРСР і ЦК КП(б)У ухвалюють постанову «Про хід виконання постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 23 II.

і 6.IX.1944 р. «Про трудове влаштування, виробниче навчання і матеріально-побутове обслуговування інвалідів Вітчизняної війни». Постанова констатувала незадовільну роботу відділів соцзабезу і військових відділів обкомів, райкомів партії з організації навчання і перекваліфікації інвалідів-фронтовиків і визначала завдання покращення цієї роботи [11, арк. 31].

Звичайно, було немало прикладів успішного працевлаштування інвалідів-фронтовиків після навчання. Так, інвалід II групи Кащєєв, який після повернення з фронту змушений був працювати на заводі № 478 в Запоріжжі підсобним робітником, після закінчення курсів майстрів обійняв посаду майстра цеху, що відразу ж відобразилось на його доходах. Зарплата інваліда сягнула 800-1000 крб. на місяць. А інвалід I групи (ампутація обох ніг) Очеретний цієї ж області, який працював до війни водієм в колгоспі, після перекваліфікації на курсах став бригадиром польової бригади. Відповідно, зріс і його заробіток. За місяць фронтовик заробляв у колгоспі по 40 трудоднів [12, арк. 29].

Міністерством соціального забезпечення зафіксовано протягом 1947 р. 19574 інваліди-фронтовики, які здобули певний фах, або пройшли навчання для перекваліфікації. Щоб скласти уявлення про внесок у справу навчання і перекваліфікацію інвалідів війни різних структур, слід звернути увагу на такі цифри. Міністр Ф. Ананченко повідомляв, що із тих, хто закінчив навчання в 1947 р., 2583 інваліди отримали кваліфікацію ще на курсах при госпіталях. Названі профшколи закінчили 502 інваліди, у вищих і середніх навчальних закладах закінчили навчання 2477 осіб. На різноманітних курсах навчалися 7312 інвалідів-фронтовиків, а виробничим навчанням було охоплено 6700 осіб [13, арк. 114]. Як бачимо, лєвова частка навчання покалічених фронтовиків припадала на курсове і виробниче навчання. На навчання і перекваліфікацію покалічених військових у 1947 р. було виділено 3905 тис. крб.

Архівні документи засвідчують, що інваліди війни не поспішали до закладів, де проводилось навчання і перекваліфікація фронтовиків. Пасивність інвалідів Вітчизняної війни пояснюється, насамперед тим, що навіть для учнів профшкіл, які перебували під егідою Міністерства соціального забезпечення, протягом 1944 – 1947 рр. так і не було створено належних умов. Покалічені фронтовики не отримували навіть той мізерний обсяг продуктів і послуг, який був визначений органами соціального забезпечення, і на які державою були виділені відповідні кошти. Іноді, щоправда, деякі інваліди-фронтовики вступали до навчальних закладів, щоб не працювати і закріпити за собою пенсію, оскільки, згідно з нормативами, з інваліда-фронтовика – студента навчального закладу знімати пенсію було заборонено [14, с. 89].

На підтвердження вищезазначеного ми можемо навести наступні факти. Восени 1944 р. інваліди Вітчизняної війни в Чернігівській області, які навчалися на курсах або в навчальних закладах (192 чол.), продуктами харчування, постільними речами були забезпечені вкрай незадовільно. А в Чернігові частина курсантів-інвалідів отримували гарячі обіди тільки один раз на добу за рахунок своїх продуктових карток. У Ніжині інваліди, які прибували з районів на навчання, отримували тільки картки на хліб, до того ж змушені були жити на квартирах під час навчання за власний рахунок [15, арк. 152]. Наприкінці 1946 і на початку 1947 рр. міністром соціального забезпечення була ініційована перевірка діяльності двох закладів для інвалідів-фронтовиків – Одеської школи гри на баяні для незрячих інвалідів Вітчизняної війни і Ніжинської школи-інтернату для підготовки незрячих фронтовиків до вступу у ВУЗи. Навіть відомча перевірка виявила масу порушень. В Одеській школі для навчання гри на баяні практично була відсутня дисципліна, навчальний процес відбувався хаотично, заняття проходили в непідготовлених приміщеннях, музичних інструментів не вистачало, частина приміщень школи була зайнята під житло для обслуговуючого персоналу. Незрячі інваліди-фронтовики часто

самовільно покидали школу для того, щоб піти в місто. Приміщення школи утримувалися в антисанітарних умовах: підлога не милася, на стінах перевіряючі виявили павутину. Передбачений планом ремонт приміщень керівництво школи з невідомих причин не провело, палива на зиму не заготовило. Для незрячих фронтників у школі не було створено ніяких зручностей. Особливо багато недоліків перевіряючі виявили на кухні, про що міністр Ф. Ананченко змушений був відкрито заявити в окремому наказі № 3 від 3 січня 1947 р. «Про обстеження музичної школи інвалідів Вітчизняної війни – незрячих в м. Одесі» [16, арк. 4].

Навесні 1947 р. представники Міністерства соціального забезпечення УРСР і Ніжинського міськкому партії провели перевірку правильності витрачання продуктів, які отримувала школа-інтернат для підготовки незрячих інвалідів-фронтників до вступу у ВУЗ, на харчування курсантів із Ніжинського міськторгу. Перевірка виявила численні махінації з продуктами, які здійснювалися керівництвом школи-інтернату (директор Шкурко, завгосп Ороховатський, бухгалтер Аптекман). Продукти адміністрація закладу отримували на увесь склад курсантів терміном на місяць. Деякі курсанти виїжджали з міста у відрядження або на лікування. Харчування ж отримували тільки на дорогу. Накази на їх тимчасове вибуття з школи не ухвалювалися. Табель обліку особового складу курсантів не вівся. Продукти на кухню, відповідно, виписувалися без врахування кількості тих, хто харчувався. Меню-розкладка з вказівкою кількості необхідних для вкладення продуктів по асортименту і по вазі не складалось. Залишки продуктів на перше число кожного місяця не знімалися, не фіксувалися і не повертались на поточне харчування. А міськторгу дані про залишки продуктів, відповідно, не надавалися. Тому за період з 1 вересня 1946 р. і по 1 травня 1947 р. нагромадились значні перехідні залишки продуктів і хліба. Частину цих продуктів співробітники школи-інтернату виписали собі за відповідні кошти: 230 кг хліба, 14 кг різної крупи і 8,5 т сортового борошна. Крім цього, співробітники школи

присвоїли 6 т.з. «американських посилок», призначених незрячим курсантам [16, арк. 175]. Згодом перевіряючі виявили ще низку порушень, про які йдеться в іншому наказі міністра соціального забезпечення УРСР. З'ясувалось, що за період з 1 вересня 1946 р. і по 1 квітня 1947 р. адміністрація Ніжинської школи-інтернату розбазарила 885 кг хліба. Отриману на курсантів картоплю (3108 кг) керівники школи розікрали [16, арк. 200]. Звичайно, за таких умов перебування незрячих фронтовиків у навчальних закладах було просто нестерпним.

Таким чином, навчання і перекваліфікація інвалідів Вітчизняної війни підпорядковувалися системі працевлаштування. Від ефективності функціонування цієї галузі соціального забезпечення залежали можливості отримання інвалідом більш кваліфікованої і високооплачуваної роботи. Однак через загальну розруху, відсутність належної інфраструктури, якісних кадрів, відповідного досвіду і бюрократизм, а також численні зловживання у сфері матеріального забезпечення тривалий час не вдавалося налагодити систему масового навчання і перекваліфікації.

Найбільш масовим було виробниче навчання, яке не потребувало додаткового державного фінансування. Частково інваліди здобували нову кваліфікацію в майстернях при госпіталях. Курсове навчання при підприємствах різних галузей протягом перших післявоєнних років було неефективним через низький рівень матеріального забезпечення учнів-інвалідів. Навчальні заклади системи соціального забезпечення тривалий час виявляли нездатність створити належні матеріальні умови для інвалідів.

1. Либерман В.Е. Трудовое обучение инвалидов Отечественной войны в эвакогоспитале /В.Е. Либерман //Госпитальное дело. – 1943. – № 5–6. – С. 23–26.
2. ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 2351, 172 арк.
3. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 45, 112 арк.

4. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 94, 52 арк.
5. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 89, 128 арк.
6. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 12, 136 арк.
7. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 46, 150 арк.
8. Терюханова І. Зайнятість інвалідів: реалії та перспективи / І. Терюханова // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 1. – С.3–8.
9. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 48, 150 арк.
10. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 196, 272 арк.
11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1018, 39 арк.
12. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4908, 41 арк.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 5181, 130 арк.
14. Андрейко Н.М. Место в строю / Н.М. Андрейко // Возвращение к труду. Сборник статей об опыте работы харьковской средней сельскохозяйственной школы-интерната для инвалидов войны и труда. – Харьков.: Харьковское областное издательство, 1957. – С. 89.
15. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 10, 190 арк.
16. ЦДАВО України, ф. 348, оп. 3, спр. 195, 286 арк.

Galyna Hordienko

*Learning and retraining of invalids of the Patriotic War in the
Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1944 – 1947.*

*On the basis of archival documents activity of leadership of Soviet
Ukraine in learning and learning of the invalids of the Patriotic War in the first
post-war years is describe in the paper.*

*Key words: invalids of the Patriotic War, social insurance, learning,
learning , employment.*

*В статье на основе архивных документов раскрывается
деятельность руководства советской Украины в обучении и*

*переквалификации инвалидов Отечественной войны в первые
послевоенные годы.*

*Ключевые слова: инвалиды Отечественной войны, социальное
обеспечение, обучение, переквалификация, трудоустройство.*